

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського



Інститут історії України



МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES



Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ



ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЩЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ



Том 10

Книга II

Серія

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ ТА РОЗВІДКИ

(1930–1934)

Серія

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

(1924–1930)



МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ВИДАВНИЦТВО

“СВІТ”

2015

УДК 94(477)
ББК 63.3(4 УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою "Українська книга" 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*



Упорядкування, передмова, коментарі:
Оксана ЮРКОВА



Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М.С.Грушевського НАН України, 2015
- © Інститут історії України НАН України, 2015
- © Юркова О.В., упорядкування, передмова, коментарі, 2015
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2015

РОЗДІЛ II

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ



V.J.MANSIKKA. DIE RELIGION DER OSTSLAVEN.**I. QUELLEN****(F.F.Communications № 43).****Helsinki: Suomalainen Tiedakatemia, 1922, 408 с.**

“Живий інтерес до студювання історії релігій східноєвропейських народів, що виявився в останнім часі в моїй вітчизні, викликав гадку — піддати новому переглядові також і східнослов'янський мітологічний матеріал, себто руський, український і білоруський”, — починає автор передмову своєї книги. Пояснює далі, що протягом трьох літ, під час світової війни, за матеріальною підмогою Гельсінфорзького університету, він займався підготовчими студіями в російських бібліотеках, але революція перебила сю роботу, і він мусив її перевести “до місця, де було більше спокою й порядку, але менше засобів і можливостей”. Через те, як сам він признає, його матеріал зістався неповним, і праця значно відходить від начеркненого з початку плану.

Таким чином, перед нами книга з безконечного ряду праць, “пошкодованих війною і революцією”. Те, що автор дає в ній, — се, властиво, історично-літературний і бібліографічний апарат задуманої праці, далеко ще не закінчений, а з другого боку, наслідком того, що його прийшлося публікувати окремо, перед виданням самої праці, — змішаний і доповнений різними елементами, які, властиво, належали б до самої праці або мали служити підготовчим матеріалом — не призначеним на те, щоб бути введеним до остаточного викладу. Автор дав не те, що хотів, а те, що міг дати в тих несприятливих його праці обставинах, в котрих вона опинилась. В дальшій, другій, томі сеї праці він задумує представити культ мертвих у східних слов'ян, а далі — ряд томів, присвячених “релігіям інших слов'янських народів, передусім — слов'ян полудневих”.

Нинішній том, присвячений джерелам, поділений на дві нерівні частини: перша невеличка (с. 5—27), присвячена “археологічному матеріалові”; друга займає решту книги, присвячена “писаним джерелам” і поділяється на такі розділи: “староруські хроніки” (с. 28—132), “з польських хронік” (с. 133—141), звернені против поганства поучення і послання (с. 142—242), “староруське церковне законодавство і постанови про покуту” (с. 243—280), “ріжні інші пам'ятки” (с. 281—319), “свідощтва заграничних письменників” (с. 320—378), “додаток” — “про богів літописі” (Перун, Волос і інші божества, с. 379—397).

Як видно з вищенаведеного, автора в процесі праці чи, може, в процесі оброблення зібраного матеріалу головню займали питання культу небіжчиків, і се дає себе відчувати і в доборі матеріалу, і в його освітленні, хоча тема поставлена ширше, і ріжний матеріал: мітологічний, обрядовий, побутовий взято з ріжних сфер народного світогляду. Тим пояснюється, що

автор уділив багато уваги археологічному матеріалові — хоч огляд його вийшов досить побіжним і в сій книзі дає небагато конкретного. Недостача часу чи якісь спеціальні перешкоди обмежили його, власне, археологічним та історично-літературним матеріалом — при тім доведеним, властиво, скільки-небудь повно тільки до XVII віку. Лише кілька побіжних стрічок (с. 318—319) присвячено матеріалові актовому, документальному, історично-побутовому і юридичному, хоч він має навіть спеціальні колекції щодо чарівництва, ворожбитства, історії обряду і т. под. — далеко багатші відомостями, як ті, що автор виловлює в ріжнім дрібнім історично-літературнім матеріалі. А вже зовсім полишено на боці сировий етнографічний матеріал, хоч, розуміється, його величезне значіння, певно, не було ігнороване автором. Річ ясна, що добрий етнографічний запис XIX чи XX віку, зроблений в побутових обставинах, які сприяли консервуванню архаїчного світогляду, обрядовості і словесного репертуару, далеко цінніший, ніж яка-небудь побіжна історично-літературна згадка, в котрій не ясно, чи маємо діло з відгомонам реального місцевого побуту (теж, звичайно, незвісного ближче щодо місця і часу) — чи просто з яким-небудь літературним запозиченням, перерібкою чи простим непорозумінням, що перенесло начебто в місцеві східнослов'янські обставини яку-небудь недоречну комбінацію літературних споминів з джерел зовсім чужих: античних, біблійних і т. под. Автор супроти сих літературно-історичних джерел і сам настроєний дуже скептично (іноді, може, й — гіперкритично), тим більш односторонній вигляд має його огляд джерел при таких освітленні: головно літературно-історичних.

Далі, хоч автор у вступних рядках своєї книги виразно підчеркує тричасність поняття східного слов'янства як суму великоруського, українського і білоруського, — але в дальшій викладі ся тричасність пропадає цілком, і автор говорить тільки про “руський матеріал” (“Слово о полку Ігоревім” у нього — пам'ятка “руської” літератури кінця XII стол.”, с. 281), хоча в вищенаведеній його вступній схемі руський = великоруський, і фактично українська наукова література не використовується. Взагалі се відчувається, що центр тяжкості праці лежить на півночі, в сусідстві впливів фінських і скандинавських, хоч се й змушує автора ставити над тутешнім матеріалом знаки запитання щодо його слов'янської стихії — чи ілюструє сей матеріал світогляд і обряд слов'янський, чи скандинавський, чи фінський?

Автор дуже добре обізнаний, розуміється, з літературою скандинавською і фінською, і се могло б в значній мірі нагородити читача за інші недостачі, коли б книга увела його ближче в висліди сих малоприступних для українських чи великоруських читачів дослідів. Але, на жаль, автор держить свій виклад для читачів, добре обзнайомих якраз з сими дослідями, і тільки побіжно згадує про них; натомість, докладніше інформує про російські — так що наш читач небагато скористає з сього. Автор іде головно за двома новішими працями на сім полі — першим томом праці Нідерле “Život Slovanů”* і працею Гальковського “Борьба христианства с

остатками язичества в древній Русі” (2 т., 1913–1916 р.)*. Він перевіряє і доповняє зібраний в них матеріал, а своє скаже, очевидно, в книзі про культ померлих, котру бажано було б побачити якнайскорше.

В очікуванні її я вважав би потрібним спинитися на деяких загальних питаннях.

Автор ставить вихідним моментом “представлення передісторичної культури східнослов’янського племені, себто давніш єдиної племінної групи, з котрої пізніш утворилися теперішні великоруси, білоруси і українці” (с. 5). Він не вказує, де лежить, на його погляд, межа сеї передісторичної доби, та можна зміркувати, що історичні часи для нього починаються з появи письменства. Але річ очевидна, що існування в тім часі єдиної племінної групи, з єдиною культурою і єдиним світоглядом — само се вимагає доказу, що воно було. Автор сам далі (с. 11.) приходиться до переконання, що “поодинокі східнослов’янські племена задовго до тої археологічної доби, яку ми тепер обговорюємо (т. зв. слов’янської епохи VI—XI в. — М.Г.), підпали ріжним виливам, які викликали зміни в первісних звичаях і поглядах — якщо взагалі може бути мова про первісні, праслов’янські, всім слов’янам спільні звичаї й погляди” (підчеркнення моє. — М.Г.). Се вірно, що се ще велике питання, але супроти того чи не краще було, замість сортувати матеріал по категоріях для всього величезного простору, де коли-небудь товклось східне слов’янство, розділити матеріали за певними районами географічними чи сферами культурних впливів і полишити виводи спільних елементів східнослов’янського обряду чи світогляду на закінчення досліду, а не виходити від такої передпосилки?

З другої сторони, рахуючися з певними рисами спільності в світогляді не тільки слов’янських племен між собою, але й балто-словено-литовської групи, і ширше — всіх народів індоєвропейської мовної родини, що дійсно виявляють часто яскраві аналогії в своїй обрядовості, — чи можна так різко протиставляти слов’янське і східногерманське чи скандинавське, як то робить автор? Аналізуючи, напр., договір 945 р., автор, ідучи за Рожнецьким, доводить, що, присягаючи при своїй зброї, Київська Русь “ішла за своїм скандинавським законом” (хоча вказує при тім аналогічну присягу на зброї у ріжних північноазійських народів); “згаданий формулою присяги 945 р. будучий вік теж скорше треба зв’язати з скандинавськими релігійними представленнями, ніж староруськими: свобідний скандинавський вояк нічого не боявся більше, як становища невільника в Валгалі” (с. 36). Такі здогади можна висловляти принагідно, але в книзі, спеціально присвяченій виясненню релігійного світогляду східного слов’янства, так собі апріорно рішати таке питання — на тій підставі, що у скандинавів були такі погляди і такі звичаї, — ніяк не можна. Належить довести для такого висновку, що вони були у скандинавів, але їх не було або не могло бути у слов’ян, і аж тоді говорити, що се робилось “за скандинавським законом”. Коли нема безпосередніх вказівок в слов’янськiм фольклорі, треба про-

слідити порівняним дослідом індоєвропейського матеріалу, і ширше — загальним культурно-історичним матеріалом, чи не належали згадані обряди і погляди до загального людського матеріалу, що так само було у скандинавських вояків, як і всяких інших? Бо апіорно зовсім нема ніякої підстави уявити собі таке непроходиме провалля між світоглядом скандинавського і східнослов'янського вояка X в. Коли уявляти — то треба доказати!..

Але, повторяю, все се повніш і ясніш, очевидно, виступить перед нами в заповідженім другім томі сеї праці; поки що маємо тільки принагідно висловлені гадки. Коли наші побажання можуть іще вчас дійти до автора, побажаймо, щоб у сій праці про культ померлих — котрої потреба дійсно дуже відчувається, виводи були оперті на ґрунтовно переведенім порівнянім методі, і поруч історично-літературного був якнайширше використаний новіший фольклорний матеріал, котрим не можна помітувати і його легко-важати, коли він зібраний і препарований відповідно науковим вимогам.

благовіщенська містерія (Проба історії літературної теми) // Записки Наукового товариства ім.Шевченка. — Т. LXXVI. — Львів, 1907. — С. 5–38; Т. LXXVII. — Львів, 1907. — С. 35–76; *Свенціцький І.* Похоронні голосія // Етнографічний збірник. — Т. XXXI–XXXII. — Львів: З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1912. — С. 1–129.

с. 263 ...в праці про полемічне письменство 1608 р. (в 104 т. “Записок Наук[ового] товариства ім.Шевченка”) — мова йде про студію: *Студинський К.* Полемічне письменство в р. 1608. // Записки Наукового товариства ім.Шевченка. — Т. CIV. — Львів, 1911. — Кн. 4. — С. 5–37.

М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур. (Русские памятники письменности на юге славянства). (Известия Отд[еления] рус[ского] языка Российской академии наук, 1921, т. XXVI, 1923, с. 143–206)

Перша публікація: Україна. — 1926. — Кн. 5. — С. 164–165. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський.* Дата не зазначена.

Подається за першодруком.

К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II. Ленинград: Гос[ударственное] изд[ательство], 1924, 371 і 366 с.

Перша публікація: Первісне громадянство та його пережитки на Україні: Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народна творчість в соціологічному освітленню. — К., 1926. — Вип. 1–2. — С. 126–127. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський.* Дата не зазначена.

Машинописна копія без правок зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 15209. — 5 арк.). На арк. 1 ліворуч угорі навскіс напис чорнилом “Надр. Перв. Гром.”, внизу олівцем напис “1–2–1926”. В центрі напис чорнилом “Укр. 477”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський.*

Подається за першодруком.

с. 268 ...в книзі К.Грушевської “З примітивної культури” — мова йде про книгу: *Грушевська К.* З примітивної культури: Розвідки і доповіді / З передмовою акад. М.Грушевського. — К.: Держвидав України, 1924. — 224 с.

V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen. (F.F.Communications № 43). Helsinki: Suomalaineu Tiedakatemia, 1922, 408 с.

Перша публікація: Первісне громадянство та його пережитки на Україні: Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народна творчість в соціологічному освітленню. — К., 1926. — Вип. 1–2. — С. 134–136. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський.* Дата не зазначена.

Машинописна копія без правок зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 15207. — 5 арк.). Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський.*

Подається за першодруком.

с. 271 ...першим томом праці Нідерле “*Život Slovanů*” ... — йдеться про серію “*Život starých Slovanů*”, що була другою частиною багатотомного видання “*Slovanské starožitnosti*”, яке Л.Нідерле видавав з 1902 р. Див.: *Niederle L. Slovanské starožitnosti: Oddíl kulturní. Život starých Slovanů: 1 Od.* — V Praze: Nakladem Bursika & Kohouta, 1911.

с. 271—272 ...працею Гальковського “*Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси*” (2 т., 1913—1916 р.) — див.: *Гальковский Н.М. Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси: В 2 т.* — Т. 1. — Харьков: Епархиальная типография, 1916. — IV, 376 с.; Т. 2: *Древнерусские слова и поучения, направленные против остатков язычества в народе.* — М.: Печатня А.И.Снегиревой, 1913. — II, 4, 308 с.

Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый. Ленинград, 1926, II + 157 + 3 с., 4°

Перша публікація: Первісне громадянство та його пережитки на Україні: Примітивна культура та її пережитки на Україні, соціальна преісторія, народна творчість в соціологічному освітленні. — К., 1926. — Вип. 3. — С. 196—198. Підпис у кінці рецензії: *Михайло Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинопис з численними правками чорнилом зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 15210. — 4 арк.). На арк. 1 написи вгорі олівцем: “IX. К.Груш.”, “VII”, “К.Груш.”. На арк. 4 на звороті напис олівцем “Первісне Громадянство”. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

с. 274 ...Ф.К. — тут і далі М.Грушевський вживає ці ініціали на означення Федора Кіндратовича Вовка.

...в виданні “*Украинский народ в прошлом и настоящем*” (т. II, с. 455) — йдеться про роботу: *Волков Ф. Этнографические особенности украинского народа // Украинский народ в его прошлом и настоящем: В 2 т.* — Т. 2. — Петроград: Типография товарищества “Общественная польза”, 1916. — С. 455—647.

Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe. (“The Slavonic Review”, 1926, № 14, с. 242—253)

Перша публікація: Україна. — 1927. — Кн. 1—2. — С. 196—197. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

Машинописна копія з авторськими правками чорним чорнилом та олівцем зберігається в ІР НБУВ (Ф. X. — Од. зб. 17181. — 3 арк.). На арк. 1 позначка вгорі ліворуч чорнилом “Укр. 681”. На арк. 3 на звороті олівцем напис “Україна № 1—2” та підрахунки в стовпчик (160 + 16/176 + 8/184). Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego (przegląd zabytków językowych). Wydanie drugie, poprawione. Lwów — Warszawa — Kraków (wyd. zakładu nar. im. Ossolińskich), 1922, XVI i 544 с.

Перша публікація: Україна. — 1927. — Кн. 1—2. — С. 198—200. Підпис у кінці рецензії: *М.Грушевський*. Дата не зазначена.

ЗМІСТ

	с. текстів	с. ком.
О.Юркова “...МАЮ В СВОЇМ ПОРТФЕЛІ СТУДІЙКУ...”: ОСТАННІ ПРАЦІ ТА РЕЦЕНЗІЙНІ ОГЛЯДИ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.....	V	
РОЗДІЛ I. ІСТОРИЧНІ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	1	
Вікопомна дата	3	361
Про так званий “Львівський літопис” (1498–1648) і його ймовірного автора	28	365
Самовидець Руїни та його пізніші відображення	44	382
Про українську історіографію XVIII століття. Кілька міркувань	74	414
З історичної фабулістики кінця XVIII в.	82	424
“Историограф Малой России”	87	427
РОЗДІЛ II. РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ	181	
Wilhelm Wundt. Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte.....	183	450
Lubor Niederle. Manuel de l’antiquité slave. Tome I: l’Histoire.....	186	450
Акад. Вc.Миллер. Очерки русской народной словесности.....	191	451
Проф. М.Сперанский. Русская народная словесность.....	191	451
A.Debidour. Le Histoire diplomatique de l’Europe.....	200	453
L.Lévy-Brühl. Das Denken der Naturvölker.....	202	453
L.Lévy-Brühl. La mentalité primitive.....	202	453
Wilhelm Jerusalem. Soziologie des Erkennens.....	202	453
Richard Thurnwald. Zum gegenwärtigen Stand der Völkerpsychologie.....	202	454
В.П.Адрианова. Житие Алексея, человека Божия.....	213	455
А.Кащенко. Оповідання про славне військо Запорозьке Низове.....	215	455
А.Кащенко. Великий Луг запорозький.....	215	455
А.И.Лященко. Былина о Соловье Будимировиче и saga о Гаральде... ..	219	456
Іларіон Свенціцький. Початки книгопечатання на землях України.....	221	456
М.И.Ростовцев. Элинство и иранство на юге России.....	223	457
M.Rostovtzeff, Hon. D. Litt. Iranians and Greeks in South Russia.....	223	457
M.Rostovtzeff. Les origines de la Russie.....	223	457
М.И.Ростовцев. Скифия и Босфор. Критическое обозрение памятников литературных и археологических.....	223	457
The Slavonic Review. A Survey of the Slavonic Peoples.....	233	458
James George Frazer. Folk-lore in the Old Testament.....	236	460
Dr. Lubor Niederle. Slovanské Starožitnosti.....	241	461

Max Vasmer. Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven...	246	462
А.И.Яцимирский. Библиографический обзор апокрифов в южнославянской и русской письменности...	248	463
Kazimierz Dobrowolski. Pierwsze sekty religijne w Polsce...	250	463
Д.Заславский. Михаил Петрович Драгоманов...	251	464
Nationernas Bibliotek: Ukrainarna...	255	464
Harold T. Cheshire. The Great Tartar Invasion of Europe...	257	465
Ювілейний Збірник Наукового товариства імені Шевченка у Львові в п'ятдесятиліття оснований, 1873–1923. Записки Наукового товариства імені Шевченка, том СXXXVIII–СXL. Праці Історично-філософичної секції під редакцією Івана Крип'якевича... Праці Філологічної секції під редакцією Кирила Студинського... Хроніка Наукового товариства імені Шевченка у Львові за роки 1923–1925...	259	466
М.Сперанский. К истории взаимоотношений русской и югославянских литератур (Русские памятники письменности на юге славянства)...	265	468
К.М.Тахтарев. Сравнительная история развития человеческого общества и общественных форм. Часть I и II...	266	468
V.J.Mansikka. Die Religion der Ostslaven. I. Quellen...	270	468
Етнографический отдел Государственного Русского музея. Материалы по этнографии. Том III, выпуск первый...	274	469
Louis Eisenmann. The Imperial Idea in the History of Europe...	277	469
Jan Łoś. Początki piśmiennictwa polskiego...	279	469
Venceslas Lednicki. Existe-t-il un patrimoine commun d'études Slaves?...	281	470
Р.Р.Ранайтеску. L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans le principautés roumaines...	285	470
Проф. Йор. Иванов. Богомилски книги и легенди...	287	471
Arturo Cronia. II. Bogomilismo...	289	471
Проф. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології...	290	472
Записки Київського інституту народної освіти...	292	473
Ю.Д.Бруцкус. Письмо хазарского еврея от X века...	294	473
Е.Ю.Перфецкий. Русские летописные своды и их взаимоотношения...	295	474
Jozsef Szinnyi. Die Herkunft der Ungarn, ihre Sprache und Urkultur...	297	474
Dr. Eugen Perfeckij, docent University Komenskeho v Bratislavě. Sociálne-hospodárske pomery Podkarpatske Rusi ve století XIII–XV...	299	474
Jaroslav Bidlo. Dějiny Slovanstva...	301	475
Histoire et historiens depuis cinquante ans...	304	475
Доктор славяноведения А.Петров. Отзвук Реформации в русском Закарпатьи XVI в. Няговские поучения на Евангелие...	306	476
Z dějin Východní Evropy a Slovanstva. Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesoru Karlovy University...	307	476

Збірник праць Державного рибного заповідника “Конча-Заспа” ...	309	478
Frank Wollman. Slovesnost Slovanů...	311	478
Галина Вовк. Бібліографія праць Хведора Вовка (1847–1918)...	312	478
Східнослов'янські народності та їх дослідження...	313	479
Dr. Jiří Král. Svidovec v Podkarpatské Rusi. Sídla obyvatelstva...	324	479
Václav Novotný. Českou minulostí...	326	480
Dr. František Štůla, Dr. Antonín Boháč, Dr. Karel Kadlec a Dr. Josef Tvrđý. Zeměpisný obraz, statistika, ústavní zřízení a filosofie slovanstva...	327	480
А.В.Орешников. Классификация древнейших русских монет по родовым знакам...	329	480
Josef Pfitzner. Grossfürst Witold von Litauen als Staatsmann...	330	481
D-r Josef Jirásek. Rusko a my. Studie vztahy česko-slovensko-ruských od počátku 19 století do roku 1867...	332	481
Осип Гермайзе. Україна та Дін у XVII ст. ...	333	481
Віктор Данилевський. Нарис історії розвитку продуктивних органів суспільної людини (спроба матеріалістичної історії техніки)...	335	481
Aus der historischen Wissenschaft der Soviet-Union — Vorträge ihrer Vertreter während der Russischen Historikerwoche...	340	482
Праці Українського високого педагогічного інституту ім.М[ихайла] Драгоманова у Празі...	342	483
J.Рурка. Weitere Beiträge zur Korrespondenz der Hohen Pforte mit Bohdan Chmel'nyckyj...	344	483
Aleksander Brückner. Dzieje kultury polskiej. Tom pierwszy: Od czasów przedhistorycznych do r. 1506...	346	484
International Bibliography of Historical Sciences. First Year (1926)...	350	484
Михайло Гніп. Громадський рух 1860-х рр. на Україні...	354	485
Збірник Музею діячів науки та мистецтва України...	357	486
Алексей Александрович Шахматов, 1864–1920...	359	486
КОМЕНТАРІ		361
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК		487

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 10. Книга II

Серія “Історичні студії та розвідки”
(1930–1934)

Серія “Рецензії та огляди”
(1924–1930)

Редактор *І.Савлук*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *В.Гоменюк*

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 44,71. Обл.-вид. арк. 37,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № .

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4826 від 31.12.2014 р.
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк на ПРАТ “Львівська книжкова фабрика “Атлас”
79005 Львів, вул. Зелена, 20
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1110 від 08.11.2002 р.

Грушевський М.С.

Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: Г.Папакін, І.Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —

Т. 10. Кн. II : Серія “Історичні студії та розвідки” (1930—1934) ; Серія “Рецензії та огляди” (1924—1930) / упор. О.Юркова. — 2015. — 552 с.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)

Друга книга десятого тому 50-томного зібрання творів М.Грушевського містить праці визначного українського історика, об'єднані у двох серіях — “Історичні студії та розвідки” і “Рецензії та огляди”. У першій з них представлено шість останніх статей М.Грушевського, написаних упродовж 1930—1934 рр. і присвячених історії України, українській історіографії та історії української літератури. Остання велика студія — “Істориограф Малой России” (1934) — друкується вперше.

У другій серії публікуються 60 рецензій та рецензійних оглядів, підготовлених вченим у 1924—1930 рр. (у 1931—1934 рр. М.Грушевський рецензій не писав), дев'ять з них також друкуються вперше.

Статті, опубліковані М.Грушевським уперше російською мовою, подано у перекладі на українську та мовою оригіналу.

Видання розраховане на істориків, соціологів, етнографів, археологів та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-922-7 (Т. 10. Кн. II)